

DANNE NORDLING:

Liberal och konservativ etik

Olika föreställningar om människans natur leder till skilda uppfattningar om vilka ekonomiska och tekniska medel staten bör använda för att förverkliga ideologiernas yttersta mål. Erfarenheterna under 1900-talet har dock lett till en viss tillnyktring i synen på hur människor i allmänhet fungerar och vilka medel som är realistiska för staten att använda.

Trots öststatssocialismens sammanbrott finns emellertid socialismens statsetiska mål kvar i lindrigare former hos t ex socialdemokratin, skriver Danne Nordling.

Finns det ett samband mellan politik och etik? Om man svarar nej på den frågan anser man sannolikt att etik handlar antingen om rent metafysiska och religiösa problemställningar eller om personliga ställningstaganden avgjorda på subjektiv och känslomässig grund. Detta negativa synsätt drevs med framgång av Axel Hägerström i form av den lära som kom att kallas värdenihilismen. Men det finns skäl att tro att Hägerström delvis hade fel: etiken handlar till övervägande delen om rationella förhållanden som berör relationerna mellan olika människor och deras intressen.

Det borde därför vara möjligt att urskilja olika etiska uppfattningar i de politiska ideologierna som konstituerar de grundläggande skillnaderna. Först då kan man på ett rationellt sätt diskutera rimligheterna i de olika ideologierna och bli fullt medveten om vilka grundläggande principer som man vill verka för politiskt. Naturligtvis innehåller de politiska ideologierna också moralsociologiska uppfattningar och rent ekonomisk-tekniska föreställningar som inte alls är av etisk natur. Den konservativa ideologin har t ex en pessimistisk moralsociologisk syn på människans natur som karakteriseras som ofullkomlig och kortsynt. Socialismen ser däremot människan som altruistisk och kortsynt, där kortsyntheten kan avhjälpas med planering, medan den klassiska liberalismen ser människorna utrustade med ett rationellt egenintresse som möjliggör även långsiktiga överväganden.

En viss tillnyktring

Olika föreställningar om människans na-

Pol mag Danne Nordling är samhällsdebattör och utredningschef i Skattebetalarnas förening.

tur leder givetvis till skilda uppfattningar om vilka ekonomiska och tekniska medel staten bör använda för att förverkliga ideologiernas yttersta mål. Erfarenheterna under 1900-talet har dock lett till en viss tillnyktring i synen på hur människor i allmänhet fungerar och vilka medel som är realistiska för staten att använda. Ett ekonomiskt system som förutsätter altruism för att fungera vet vi nu leder till ett kommandosystem som ändå i längden inte är lika effektivt som ett system som bygger på individernas egenintresse. Trots öststatssocialismens sammanbrott finns emellertid socialismens statsetiska mål kvar i lindrigare former hos t ex socialdemokratin. Socialismens etiska mål är att gynna arbetarklassen (eller "löntagarna") på övriga samhällsgruppers bekostnad. Socialismen är ingalunda en ideologi som vill allas bästa även om retoriken numera låter påskina (åtminstone i Sverige) att snart sagt vem som helst skulle ha ett egenintresse att rösta på socialdemokraterna. Vilket parti som kan bedriva den behagligaste konjunkturpolitiken har föga med etik att göra om det inte i praktiken blev en fråga om att undanta "de missgynnade och svaga" från åtstramningarna vilka i stället företrädesvis skall drabba högavlönade och kapitalägare.

Företrädarna för en gruppegoistisk ideologi vill naturligtvis gärna göra motståndarna till lika goda kälsupare genom att beskriva andra ideologier som förklädda gruppintressen. Här gäller det dock att inte förväxla andra ideologiers principiella motstånd mot den socialistiska gruppegoismens krav på omfördelningar med rent pragmatiska krav på en större andel av "den gemensamma kakan" (den senare ståndpunkten kan exempli-

fieras med devisen "ett öre mer för mjölkken"). Det demokratiska politiska systemet kan visserligen anses uppmuntra olika politiska riktningar att vädja till sina väljargrupperns specifika intressen men det karaktäristiska för etiken i andra ideologier än socialismen är dock inte grupp-egoism.

Någon kanske vill invända att inte heller socialismens etik med dess betonande av broderskap och jämlikhet är egoistisk. Men om man tolkar kravet på broderskap som en etisk rätt att fordra uppoffringar

---

Socialismen ser människan som altruistisk och kortsynt, där kortsyntheten kan avhjälpas med planering.

---

av andra för att lindra nöden för den egna gruppen utan motprestation är det uppenbart fråga om etisk egoism. Ännu tydligare gäller detta kravet på jämlikhet som i den socialistiska formen syftar till ekonomisk utjämning — d v s att personer under genomsnittet i levnadsstandard skall gynnas på bekostnad av dem över genomsnittet. Om man känner sig missnöjd med de förhandlingsresultat man lyckats uppnå i den privata sektorn är det givetvis frestande att ansluta sig till en ideologi som rättfärdigar ens egoistiska intresse att få ytterligare en bit av kakan.

Också social-liberalismens etik går ut på en omfördelning. Denna skall emellertid främst ske till förmån för "eftersatta grupper" som inte kan tala för sig själva ("det glömda Sverige") — t ex handikappade, missbrukare, kriminella, flyktingar och homosexuella samt fattiga i u-länder. Etiken i denna ideologi går ut på att vi har en plikt att vara altruister. Social-libera-

lismens etiska idé-arv kommer från utilitarismen som förnekar att det finns några rättigheter. Det är vår plikt att vara osjälviska för att maximera den totala lyckan i världen. En viss knytning finns också till det radikala kristna kärleksbudskapet. Politiskt kan dock denna etik endast appellera till människor som vill tvinga alla medborgare att bli lika "osjälviska" som de själva.

Den genuina konservatismen betonar helhetens bästa.

Den genuina konservatismen

Den genuina konservatismen betonar däremot helhetens bästa. Varje medborgare bör ha en klar känsla för det gemensamma bästa och själv sträva mot detta. Ingen grupp får kräva speciella förmåner eftersom det skadar den känsliga harmonin i samhällskroppen och därmed i längden även det egna intresset för den krävande gruppen. Konservatismens etik bygger på en organismteoretisk samhällsyn. Olika delar av samhällsorganismen måste samarbeta i helhetens intresse, vilket också gynnar delarnas intressen. Men eftersom konservatismen ser delarna i kollektiva termer kan ändå avgörande uppoffringar för enskilda individer krävas i helhetens intresse. Det är därför vars och ens plikt att t ex i ett krig eventuellt offra sig för fosterlandet.

Konservatismens obenägenhet att acceptera förändringar har i viss mån också en etisk dimension. Under århundradenas lopp har vissa samarbetsformer vuxit fram och accepterats av medborgarna. Om man i rationalistiskt nit förändrar och

raserar dessa former kan resultatet bli en rubbning som i slutändan resulterar i en försämring för alla. Detta synsätt ansluter till den spelteoretiska strategi som brukar kallas "avhopp" i spelet "fångarnas dilemma": det kortsiktiga rationella leder till en långsiktig försämring för alla speldeltagarna. Det är sannolikt kring detta problem som framtidens åsiktsbrytningar mellan liberal och konservativ etik kommer att bli som intensivast.

Den liberala etiken

Den klassiskt liberala etiken avvisar nämligen tanken att politiken får användas till att tvinga någon in i ett samarbete även om resultatet kan påstås vara till fördel för den som tvingas. Givetvis avvisar den liberala etiken också den social-liberala etikens politiska krav på uppoffringar utan några som helst fördelar för dem som skall uppoffra sig. Frågan om i vilken grad man bör vara altruistisk är enligt den klassiska eller nyliberala etiken strängt personlig. Man kan bara vara osjälvisk om man frivilligt väljer att vara det. Och att politiken skulle få användas av en viss grupp för att tillskansa sig fördelar på andras bekostnad avvisas både i den liberala och konservativa etiken. Den klassiskt liberala etiken fordrar alltså att staten håller sig neutral i frågor som berör intresseomfördelningar mellan olika individer vare sig dessa grundas på egoistiska, altruistiska eller gemensamma-bästa-orienterade motiv.

Med den klassiska liberlismens etik vänder sig också mot att politiken får användas för paternalistiska syften. Denna särskilda etiska kategori går som bekant ut på att staten tvingar på individen åtgär-

der som är till fördel för individen själv utan att vare sig gynna eller missgynna andra i någon påtaglig omfattning. Paternalismens etik finns med i alla de tre tidigare nämnda ideologierna och kommer sannolikt att bli en brännande fråga i diskussionerna om hur de svenska välfärdsinrättningarna skall organiseras i framtiden.

I nedanstående tablå sammanfattas de fyra klassiska ideologierna samt paternalismens relationer till varandra. På varje rad till vänster anges hur "man själv" i egenskap av väljare påverkas av respektive etiska system. I kolumnhuvudena anges på samma sätt hur andra medborgare påverkas. Observera att i vissa fall måste "man själv" tillhöra rätt grupp för att passa in på det etiska systemets generella förutsättningar. I dessa fall förekommer också att man mera talar som ombud för de grupper som man vill påverka med etiken samtidigt som man inte har någon mera konkret föreställning om hur man själv påverkas. Man kan t ex argumentera för att de lågavlönade skall gynnas med höga, progressiva skatter som inte skall drabba en själv utan främst "de rika".

Fem statsetiska system

	Andra medborgare		
	gynnas	påverkas ej	missgynnas
Man själv gynnas	Konservatism	Paternalism	Socialism
Man själv påverkas ej		Klassisk	6
Man själv missgynnas	Social liberalism	8	

Vissa mer perifera ideologier kan också passa in i detta schema. I ruta 6 finns rasistiska och chauvinistiska ideologier

och i ruta 8 fundamentalistiska ideologier av religiös eller miljömässig natur samt företrädare för djuretiska betraktelsesätt (se vidare min artikel om välfärdsstatens etik i SvT 4-5/91).

Den klassiska konservativa etiken skiljer sig från den nyliberala på två punkter: synen på paternalismen och det gemensamma bästa. Men modern konservatism har också inkorporerat vissa inslag i den socialliberala etiken. Denna sammanmältning betyder att t ex paternalistiska

Konservatismens obenägenhet att acceptera förändringar har i viss mån också en etisk dimension.

inslag i politiken inte kan analyseras helt renodlat. Alkoholrestriktionerna är ett exempel. Dessa kan synas vara till enbart för individens bästa. Men här finns också ett inslag av ekonomisk beräkning för att gynna det gemensamma bästa. Utan restriktionerna skulle kostnaderna för sjukvård och socialvård öka kraftigt eftersom man i enlighet med den socialliberala etiken anser att sådan vård skall bekostas av skattebetalarna. Alkoholrestriktionerna kan därför hävdas gynna skattebetalarnas gemensamma intresse.

Intressantast är emellertid konservatismens argument att det behövs någon form av överindividuell rationalitet för att ett samhälle skall fungera väl. Traditionellt har man hänvisat till hävdvunna seder och bruk, vilkas upprätthållande ofta ytterligare motiverats med metafysiska resonemang. Under 1900-talet har konservatismens synsätt avhånats som inskränkthet och vidskepelse. Men under 1980-talet har den spelteoretiska forsk-

ningen kunnat visa att detta synsätt innehåller en kärna av sanning. Att spontant etablera och vidmakthålla ett samarbete i det spel som kallas fångarnas dilemma är nämligen inte alldeles enkelt.

Samarbetsdilemmat

En mer adekvat benämning på detta spel är "samarbetsdilemmat" (se min artikel i SvT nr 7/91) och det kan grovt illustreras med en omkonstruktion av J J Rousseaus

---

Modern konservatism har också inkorporerat vissa inslag i den social-liberala etiken.

---

exempel med hjortjakten. Antag att du och jag bor i ett primitivt samhälle och skall ut och jaga. Antingen jagar vi hare på var sitt håll eller också samarbetar vi för att jaga hjort. Om jag driver fram hjorten och du faller den väntar jag mig att vi skall dela på bytet. Men den som faller en hare tar hela bytet. Varför skulle du då dela med dig av hjorten?

Frestelsen för dig är stor att du skall ta hela bytet medan jag inte ens får en hare. Mitt intresse att samarbeta med dig minskar och nästa gång vi skall jaga hjort ägnar jag mig kanske åt harjakt istället medan du förgäves väntar på hjort. Då upphör samarbetet och någon ekonomisk utveckling till gagn för oss båda blir inte möjlig. Utan polis och domstolar och utan möjligheter att formulera explicita och detaljerade avtal, är behovet stort av en metafysisk princip som avhåller dig från att frestas att lura mig – och tvärtom. Denna funktion har länge tillhandahållits av olika typer av religiösa föreställningar.

Som ett kuriosum kan nämnas att moralens förankring i religionen anfördes av självaste president Reagan i ett tal vid hans nominering till en andra mandatperiod 1984:

Sanningen är att politik och moral är oskiljaktiga.

Och eftersom moralens grund är religionen, hör religion och politik med nödvändighet samman.

(Citerat efter Gunnar Fredrikssons bok "Konservativa idéer, sid 11.)

Också den klassiska liberalismen var religiöst förankrad trots Hugo Grotius försök att lansera naturrätten som någonting som stod över dåtidens religiösa strider på 1600-talet. John Locke ansåg sålunda att naturrätten ytterst var given av Gud. På detta sätt kunde man med primitiva metoder motverka trolöshet när det var fråga om ett samarbetsdilemma där parterna var överens om att försöka samarbeta. Men konservatismens etik går ett steg längre. Genom att inte enbart fästa sig vid vad individerna ytterst ville uppnå i en samarbetssituation kunde konservatismen anlägga politiska synpunkter på vad samarbetet skulle gälla.

Det svenska högerpartiet hade t ex under en stor del av början av 1900-talet på programmet bevarandet av en självägande bondeklass. Till skillnad från bondeorganisationernas "klassegoism" menade man att högerns politik låg i hela samhällets gemensamma intresse. Någon tilltro till att garanterad privat äganderätt i kombination med Adam Smith's osynliga hand skulle ställa allt tillrätta hade man inte. Ett av syftena var att bromsa urbaniseringen och de sociala problem denna medförde. I dag skulle vi kalla detta inslag

i högerens program "social ingenjörskonst". Från nyliberalt håll skulle idag den enorma risken för konstruktivistiska felgrepp ständigt påtalas. Detta hindrar emellertid inte att en liknande idé i form av Hans Zetterbergs "lilla värld" nu håller på att lanseras. Denna tanke är dessutom ännu mer konstruktivistisk eftersom den inte syftar till att bevara etablerade mönster utan till att återupprätta någonting som redan i stor utsträckning förlo-rats.

Den konservativa etiken tillåter således att politiken används för att befordra livsmönster för medborgarna som i någon mening ligger i allas intresse. Det blir då en mera empirisk fråga att utreda vilka mönster som är till fördel för det gemensamma bästa. Här återstår många saker att diskutera och konkretisera. En central fråga utgör nyliberalismens argument att en stor del av välfärdsstatens inrättningar

kan ersättas med försäkringslösningar. Men på många områden är det svårt att etablera frivilliga försäkringssystem eftersom dessa drabbas av s k negativ selektion — d v s endast högriskklanter vill kvarstå i längden medan lågriskfallen tenderar att hoppa av, varvid premierna måste höjas så mycket att systemet bryter samman. Den liberal-konservativa lösningen är då att göra försäkringssystemen obligatoriska.

Att hitta pragmatiska lösningar inom den liberala och konservativa etikens sfär borde inte vara så svårt. Betydligt svårare är dock att värdeteoretiskt rättfärdiga den kollektiva pragmatismens upphöjande till högsta moral. Är det inte föreställningen att det är rätt att göra gott även med ganska hårdföra metoder som släppt fram den enorma expansionen av den politiska sektorn?

Pärmar för inbindning av årgång 1991

kan rekvireras från Svensk Tidskrifts expedition, tel 08-667 59 55, eller genom insättning av kronor 70:- på postgiro 7 27 44-6